

פרק י"ד

הונגריה

מתוך הסתכלות גאונית של חוש עילאי, נזהרה החסידות מלעבור ולו בצעד אחד את הגבול המפריד כמו בחומה סינית את יהדות המערב מהמזרח. שני האחים, רבי אלימלך ורבי זושא, אשר בנדודיהם תחמו את השטח בשביל התנועה החדשה, נעצרו באושביץ על יד הגבול הגרמני. אף על פי שבימים ההם (תק"מ) עדיין היו שלזיה ופוזן חובשים את כובע הפרוה הפולני ואף משקיף שטחי לא היה יכול להעלות על דעתו, כי שטחים אלה יפלו פעם טרף להתבוללות ולריפורמה. אמנם רבי זושא בקש, בנגוד לעצתו של אחיו, לעבור לגרמניה; אבל הוא הגיע רק לנויברון, עיירת הגבול הגרמנית הראשונה ונמלט עוד באותו לילה על נפשו.

לעומת זאת התפשטה החסידות מעבר לגבול הדרומי של פולין להונגריה, מקום שם הגיע בעל ה"קדושת לוי" עד הידרנסס והפך את כל חבל הארץ במורד הקרפטים הדרומי המיושב יהודים, לחומת מגן נגד ההתבוללות. אחד מגדולי תלמידיו של רבי שמלקה מניקלסבורג, רבי יצחק מקליף, שירש את חכמתו ופרישותו של רבו, התפרסם כאחד מגדולי האדמו"רים וכנס סביבו המונים המונים. רבה של אוהל, רבי משה טיטלבוים, אשר בתחילה שמש כרב בפולין והיה מתנגד נלהב כל כך, עד שסרב להושיט את ידו לשלום לרבי אלימלך, שבקר פעם בשינבה ועבר על יד פתח ביתו, לבסוף, נענה להפצרות חתנו, רבי ליבוש מויזניצה, המכונה "חריף", ובקר אצל הצדיקים הידועים החוזה מלובלין והמגיד מקוונץ, שחתנו שבח אותם מאד לפניו. בנו מתאר בהקדמה לספר אביו, כיצד גלה המגיד מקוונץ את מהלך מחשבותיו לחרדתו הרבה של רבי משה, מי גדול בתורה — הגאון מוילנה או המגיד מקוונץ. גם בלובלין עלתה לו ככה. הוא שכח להוציא בשבת בבוקר מהמלון את המפתח ממזוודתו ובשעת תפילת שמונה עשרה הרהר בכך, שמטענו צפוי לגניבה. בשעת סעודת הצהרים, כשהסב ביחד עם כל האורחים לשולחנו של הרבי, אמר החוזה: "מבקרים אצלי רבנים, אשר בשעת תפילת 'ישמח משה' מהרהרים לא במשה רבנו, אלא במפתח למזוודתם". כשרונות נפשיים נפלאים אלה לא היה בהם כדי להשפיע על רבי משה, עד כדי הצדקת שנוי גמור בהשקפותיו, אבל גרמו לו להתעמק במהות האדמו"רים וככה הפך המתנגד הקצוני לחסיד קנאי, משהבחין בעליונותם הרוחנית ואורח חייהם הקדוש ללא דופי של האישים הללו. בעלותו על כסא הויכנות בסטורילה-אוהלי, נהרו אליו כאל אדמו"ר חסידי כל יהדות מרמורוש. חליפת השו"ת

שבינו ובין רבי משה סופר מפרסבורג, שמעריך אותו כחבר שוה בדרגא (עיין שו"ת א' ט"ו, ט"ז, קצ"ז), היא אופינית מכמה בחינות. כאמור לא נהגו החסידים הראשונים להתלבש בצמר ואריגים דומים. הרבי מאוהל, בקנאות חסיד חדש, הפך מנהג זה לדין וכאשר מנעו מתלמיד חכם הונגרי אחד, שלא נשמע לאותה תקנה, להתפלל לפני העמוד, פנה הלה אל הרב מפרסבורג. החתם סופר השיב (ט"ו, ט"ז), כי אמנם לא רצה לתת ליצרני האריגים במהרן "הכשר" המעיד כי תוצרתם נקיה משעטנז, אולם להסיק מכך שאסור להתפלל, בפרט בנוסח ספרד, בבגדי צמר, אינו אלא חומרא יתרא. בהזדמנות זו מודיע רבי משה סופר, כי רבותיו בפרנקפורט, החסיד רבי פנחס הורוביץ ורבי נתן אדלר זצ"ל, היו היחידים בכל בית המדרש שהתפללו בנוסח ספרד, גם בעברם לפני התיבה, אם כי כל הצבור התפלל בנוסח אשכנז. נוסף על כך הוא מספר, כי בנו של רבי פנחס, שחבר את הספר "מחנה לוי", נעל מיד אחרי פטירת אביו (רבי נתן אדלר נסתלק לדאבונו הגדול עוד לפני זה) את דלתות בית המדרש וחזר לבית הכנסת העתיק. (הקנאות הקצונית הזאת נגד החדוש המדומה, גרמה רק לכך, כי הנוסח הישן חוסל בתקיפות כל כך גדולה על ידי המתקנים המתפרצים, עד שהרב הירש בעלותו על כסא הרבנות בקהלה עתיקת ימים זו, לא מצא אלא אחד עשר ראשי משפחות שהניחו עוד תפילין). לבסוף מתאונן רבי משה סופר על המחלוקת שפרצה, אשר בעטיה נפרד מחנה ישראל לשלש כתות כמו בימי יוסף פלביוס (אז היו אלה איסיים, פרושים וצדוקים והיום חסידים, יראי השם ומתקנים). אין להמנע מההתפלגות בימי תנועות סוערות. למרות שהוא מתיחס בחשדנות אל החסידות בגלל החדוש שבה, הרי יכלה החסידות להתברך במתנגד כמוהו. מלבד זאת, שאותו שומר ונוטר נאמן של התלמוד והקבלה, היה יכול להמנות על מחנה החסידים כבר בגלל שני מוריו אלה, הוא נתן את אשורו לכל השקפות החסידות מעיקרן ואם זו האחרונה זקוקה לסניגוריה, הרי רק אותו רבן של ישראל, הוא המתאים לתפקיד זה ולא המומרים למחצה ולשליש ממפלגת ההתבוללות. העיקרון היסודי של החסידות, כי מהות הדת היהודית, אינה ממצה על ידי שמירת הדינים של השולחן ערוך כמצות אנשים מלומדה או על ידי למוד תורה חצוני, אלא שבמקום בית ה' החרב, זה בית המקדש, מיצגים בחירי האומה, כמו בימי התלמוד והנביאים, את הקשר החי עם ההשגחה העליונה, השקפה זו משמיע רבי משה סופר בתוקף רב, לא רק במימרות רבות, שנמסרו בעל פה על ידי בניו ותלמידיו, אלא במשרין גם בתשובותיו. הוא משבח את עצמו ואת בית מדרשו, כי נתקיים בו הנס של בית המקדש: "עומדים צופים ומשתחווים רוחים" ובתשובתו קצ"ז הוא מזהיר ומעיד בכל תוקף סמכותו על כח רבי נתן אדלר לחולל פלאות.

כפי שספר בנו, רבי שמעון סופר זצ"ל, שאל פעם את אביו במה היה כוחו של רבו זה גדול ורבי משה סופר השיב לו: "מה אומר ומה אספר? הרי אינני חסיד ושונא אני גוזמאות; אולם אחת אגיד ולא אשנה, כי מה שהשיג רבי, לא השיג מלאך ושרף." זהו בכל זאת יותר משחסיד רגיל להגיד בשבח רבו. כמו כן הוכיח על פי הלכה, את הסכמתו להעברת עצמותיו של רבי מרדכי בניט, שנסתלק בקרלסבד

בעל "חתם סופר"

והובא למנוחות בליכטנשטט לניקולסבורג, על אף כל החששות מטעם הדין ועוד הוסיף, כי לא היה מרהיב עוז להתיר את הדבר, אלמלא היה רבי מרדכי מופיע אליו בחלום ומודיע לו בשל מה נגזר עליו להטמן במשך מחצית השנה בליכטנשטט ולעבור אחר כך לניקולסבורג. לפני הסתלקותו שבה באה לידי ביטוי גודל נשמתו הקדושה עד להפליא, הבטיח לקהלתו ולבנו השני, רבי שמואל בנימין, כי לאחר פטירתו יעמד לימינו ויסעדנו בהתערבות אישית להמשיך בהרבצת התורה, על אף חוסר נסיונו, כמו שאמר נתן הנביא (מלכים א' א' י"ד). אותו דבר מספרים על המגיד מקוזניץ ובנו רבי משה, אשר למדנותו אחרי פטירת אביו הפליאה את כל אלה שהכירוהו בחיי אביו. רבי משה מאוהל, כמו חתנו רבי ליבוש חריף וכמו רבי אברהם דוד מבוטשטש ורבי הירש אלימלך מדינוב ורבים אחרים, נמנה על גדולי תורה ופרישות, אשר בין לילה נצטרפו על ידי התרשמויות בלתי רגילות אל התנועה החדשה, מבלי לותר על קוצו של יוד ממהותם הפנימית המושלמת בהתפתחותה, כדוגמת עץ עבה ומפותח מאד, שמעבירים אותו לקרקע חדשה, שמן ההכרח להעביר עמו את גוש האדמה בה הסתעפו שרשיו. פעולתם של המורים הגדולים בפולין, היתה בהתאם לכך בנגוד לקודמיהם, מהפכנית, רגשנית וטעונה יקוד אש ולאחר הסתלקותם כבתה לפתע

רבי מרדכי בנט

וללא מעבר, ולא השאירה אלא חוג ממשיכים מצומצם. ככה אירע, כי רבי משה טיטלבוים, שנהג כמנהג העתיק להעניק קמיעות, כמו שעשה גם רבי עקיבא איגר, בא לחכוכים עם האדמו"רים מפולין, שהתנגדו בכל תוקף מימי הבעש"ט והלאה להענקת קמיעות כתובות, המכילות פסוקי קבלה וראו בזה חלול קודש. רבי ישראל קבע, כי האמונה הטהורה, הבטחון המוצק, התפילה, הרצון וכח המלה האמורה, עולים על כל נוסחאות כתובות, בבחינת „ותגזור אומר ויקם לך“ (איוב כ"ב, כ"ח). כלל זה נאמר גם במסכת שבת ס"א: „אתמחי גברא ולא אתמחי קמיעה“ (שבת ס'). מקרה מפתיע עורר בזמנו רושם רב. בא לפני רבי משה פושט יד מליטא, שצרעת דבקה בו וקבל ממנו קמיע. משהלך לו, רץ אחריו ודרש שיחזירנה לידו. „אתה נושא עליך לטותא דרבנן דלית לה אסותא“ אמר. החכם המעניש היה רבי משה הסופר מפשבורסק, אחד מגדולי תלמידיו של רבי אלימלך, שנשאר ממנו פרוש על התורה בשם „אור משה“. בהסכמתו לספר, כותב רבי זושא, אחיו של רבי אלימלך, כי התבונן ברבי משה, בשעה שכתב ספר תורה וראה כי אש נפלטת מעטו. רבי מרדכי מנסחין

ברוסיה המוזכר לעיל, שהיה איש אמיד, בקש לרתק אליו את גדול תלמידיו של רבי אלימלך לאחר פטירתו והזמין אותו לביתו לכתוב ספר תורה. מאחר שעבודה זו נמשכה שלש שנים, שלם לו ארבע מאות זהובים. לאחר שסיים רבי משה את מלאכתו וכרגיל עמד למסור את הספר לידי מגיה, קבע פרס של שלשה זהובים בעד כל שגיאה שימצא. הופיע מגיה אחד, שסגרו אותו בבית הכנסת והרחיקו מרשותו כל עט ודיו, סכין ומכשירים, שבהם היה יכול להכניס שגיאות בספר. מאחר שלא מצא כל שגיאה ואף כי מגיה זריו אינו מבטל זמן רב להגהה, רצה לפחות להרויח שלשה זהובים בעד שגיאה אחת. מחוסר מכשירים אחרים, תלש שערה מזקנו, הרטיב אותה בריריו והיה מחליק בה בלי הרף באות גימל שבמלים „נגע צרעת“, עד שמלא את המקום החלול והאות גימל הפכה לנזן לאמר „נגע צרעת“. כשהצביע בהתפארות על השגיאה שמצא ותבע את שכרו, אמר לו רבי משה: „אתה עשית זאת; כי אני עודני נזכר ביחוד שכוונתי בשעה שכתבתי את האות הזאת. לאות הוכחה ידבק כך נגע וצרעת כל ימך“. — ספר תורה זה שנשאר ברשותם של יורשי רבי מרדכי, רכש רבי יהושע רוקח, האדמו"ר מבלז לפני שנים עשרה שנה בעד סכום כסף רב.

מכחולו של צייר הנציח תמונה אחת, בשעה שרבי משה טיטלבוים האציל את ברכתו והוא כבר ישיש, בא בימים, לנער אחד בשם קושוט בן תשע-אביו, שהיה פקיד ממשלתי גרם ליהודים צרות רבות ומת בדמי ימיו, האלמנה מהרה אל הרבי, שיברך את היתום. רבי משה אמר אז: „נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט“ (תהלים ס' ו').

הונגריה, שהיתה פעם מבצר האנטישמיות האכזרית, הפכה אחרי מהפכת 1849 למרחב ההתבוללות. משפחות כהן הפכו לקובטש וקפוזי, גרוס וקלין לנגיי וקיס, ויס ושורץ לויהר ופקיטה. התקשטו בכנפי אמור, שדמו לשפמו של הפפריקה-שלוניגר, חזונו הנעלה של ההונגרי המתקדם. —

התנועה החסידית גלתה התנגדות נמרצת ביותר לגבי חמרניים שפלים אלה, עד כדי כך, שהחרדים שנתחנכו בדרך אשכנז בארצות הונגריה התחתונה, הצליחו לשמור על מעמדם ביתר שאת, מאשר חבריהם בגרמניה ובמערב. בזמן החדש אושרה העובדה, כי בגילי ההרים נמצאת ההתפתחות הרוחנית בשפל המדרגה והונגריה העליונה לא היתה שטח מתאים לפתוח למדנות מובהקת. המחלה של ההרים שנתגלתה רק בזמן האחרון, מתקיפה את המתיירים בהרים ומשתקת את כח ההרגשה והרצון שלהם ובטיסה למרומים מגיעה היא לדרגה כה חמורה, עד שהקופא מכפור, אינו מסוגל להרים, מתוך הכרה שלמה, את ידו אל פיו. תושבי ההרים נוטים למחלות הקרטיניזם וטרופ הדעת המצויות שם וגם אלה שהחלימו למראית עין, עודם נתונים במסתרים להשפעתן. והנה גם החסידות במחוזות אלה היא יותר שטחית ונחותה דרגא, ללא חיי רוח ורגש מעמיקים והיא נוונה מהשיטות הפשטניות שבפולין. הטכסיס הנבון של החסידות בטפות הרגש הדתי אצל ההמונים הוא מכוון יותר אל האדם הפשוט, מאשר אל יושב אהלי תורה. ועל כן הונחתה החסידות כליל את

אורח החכמה

רבי משה טיטלבוים (בעל „ישמח משה“)

אורח החכמה

הישיבות ואת לומדיהן, אשר עליהן תומכת השיטה הישנה במחוזות הצפוניים והדרומיים, בליטה ובהונגריה התחתית את יתירותיה. כמו כן לא השאירו הגדולים, שיצאו מהישיבות הותיקות במערב, בזהמיה ומורביה את עקבות פעולתם אחריהם, ונדחקו על ידי המהרסים, פרט לכמה נאות מדבר המתבססים רק על היסוד הדתי של שכבות העם מעוטי הדעת. החסידות בקשה להמנע מהשגיאה החנוכית היסודית, ילידת מצוקת הגלות, אשר העבירה בנגוד להוראות התלמוד והשולחן ערוך את נקודת הכובד של חנוך מורי הוראה בעתיד, לגיל הבחרות, הגיל המסוכן שבחיי האדם. התקופה הזאת הקרואה תקופת הסער והסופה, שכמקובל רואים אותה כפרק המאבק בין האמונה והדעת, לאמתו של דבר היא רק מאבק בין ההתפתחות הנפשית וזו של החיה שבאדם. יתכן, כי גיל זה מתאים ביותר ללמוד מקצוע חלוני, שיבטיח לאדם את מלוי נטיותיו האנוכיות לפרנסה, ברם יש לשלול בהחלט את האפשרות, כי באותו גיל יהיה האדם מסוגל לקנות לעצמו את מידת השלמות הרוחנית, כח שפוט עצמאי ובלתי תלוי וגם השקפת עולם צרופה.